วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆส ปริทรรศน์
Journal of MCU Palisueksabuddhaghosa Review
ISSN : 3057-1952 (ONLINE)

ติปิฏกบาลีอภิธาน : ปริวรรต แปล และวิเคราะห์ (สส – สนฺนาหยามเส)

Tipitaka Pali Aphidhana Samsa – Sannahayamase : Transliteration, Translation and Analysis

พระมหาครรชิต อติภทฺโท, Phramaha Khunchit Atibaddo[1]
E–mail: otiputto@gmail.com
เวทย์ บรรณกรกุล, Wate Bunnakornkul[2]
E–mail: wetban@hotmail.com
ศุภกาญจน์ ชยาพัฒน์, Supakanjana Jayapattana[3]
E–mail: koom–krong9@hotmail.com
พระมหาโกมล กมโล, Phra Mahakomol Kamonlo[4]
E–mail: Pali.2015Kamaro@gmail.com

Received: August 16, 2025 **Revised:** September 25, 2025
Accepted: October 8, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ 1) เพื่อปริวรรตติปิฏกบาลีอภิธานอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรไทย สส – สนฺนาหยามเส 2) เพื่อแปลติปิฏกบาลีอภิธาน สส – สนฺนาหยามเส และ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ติปิฏกบาลีอภิธาน ด้านประวัติความเป็นมาสัททศาสตร์ และคุณค่าการศึกษา เป็นการศึกษาโดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเอกสาร ผู้วิจัยได้นำคัมภีร์ติปิฏกบาลีอภิธานต้นฉบับอักษรพม่าเล่มที่ 21 ตั้งแต่ สส – สนฺนาหยามเส มาทำการปริวรรตจากบาลีอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรไทย วิเคราะห์จำแนกบท พร้อมทั้งอุทาหรณ์ที่มา แปล เรียบเรียง นำเสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบ แก้ไข ปรับปรุง

---

[1] นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย / Student in Doctor of Philosophy Pali Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[2] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[3] มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี/ Kanchanaburi Rajabhat University

[4] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย/ Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

ผลการศึกษาพบว่า 1) คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ฉบับบาลีภาษาพม่า ฉัฏฐสังคีตี เล่มที่ 21 ที่ชินมินสยาดอและคณะพระภิกษุรวบรวมไว้ มาปริวรรตจากอักษรพม่าสู่บาลีอักษรไทย โดยเลือกอักษร ส เริ่มจากศัพท์ “สัส – สนฺนาหยามเส” รวม 7,885 ศัพท์ พร้อมอุทาหรณ์จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์สัททาวิเสส เนื้อหามีการบอกประเภทศัพท์ เช่น นาม กิริยา อัพยยศัพท์ วิเคราะห์รากศัพท์ตามหลักไวยากรณ์ และรวบรวมศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ทั้งหมดนี้สะท้อนหลักการรจนาที่มุ่งให้ได้อรรถรสสมบูรณ์ทั้งด้านไวยากรณ์และเนื้อหา 2) ปริวรรตคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานจากอักษรพม่ามาเป็นอักษรไทย แล้วดำเนินการแปลโดยรักษาความหมายตรงกับบทตั้งหรือใกล้เคียง เพื่อให้คัมภีร์ยังคงสื่อความหมายตามวัตถุประสงค์ การแปลแบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านเนื้อหา แปลตามรูปศัพท์ ธาตุเดิม หรือความหมายของศัพท์, ด้านภาษาและสำนวน แปลเชิงอรรถโดยไม่ยึดพยัญชนะ เพื่อชี้ให้เห็นลักษณะและชนิดของศัพท์, และ ด้านความสัมพันธ์ รักษาความหมายของศัพท์ที่ซ้ำหรือใกล้เคียงกันไว้เหมือนเดิมจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ และ 3) คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน มีพัฒนาการมาตั้งแต่พุทธศักราช 2312 โดยคณะสงฆ์พม่ารจนาขึ้นจากหลักไวยากรณ์ และต่อมาได้พัฒนาเป็นหลายฉบับจนถึงเล่มที่ 21 ซึ่งจัดอยู่ทั้งในโวหาร สมานัตถโกส และอเนกัตถโกสอภิธาน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ศัพท์ตามหลักสัททาวิเสส เช่น ศัพท์สนธิ นาม สมาส ตัทธิต อาขยาต และกิตก์ อย่างละ 5 ศัพท์ คุณค่าต่อการศึกษาบาลีแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ คุณค่าของคัมภีร์ ที่ช่วยให้เข้าใจศัพท์และรากศัพท์ลึกซึ้ง และคุณค่าต่อการศึกษา ได้แก่ 1) ด้านไวยากรณ์ เพื่อเข้าใจศัพท์ในพระปริยัติธรรม 2) ด้านฉันทลักษณะ ที่นำศัพท์มาใช้ให้ตรงครุ–ลหุ 3) ด้านการศึกษาคัมภีร์ ที่ช่วยให้ตีความและใช้คู่กับคัมภีร์อื่นได้อย่างเข้าใจ

คำสำคัญ: ติปิฎกบาลีอภิธาน, ปริวรรต, การแปลคัมภีร์

Abstract

The objectives of this research are threefold: 1) to transliterate the *Tipiṭaka Pāli Abhidhāna* from Burmese script into Thai Pāli script, covering the section from *saṃsa–sannāhayāmase*; 2) to translate the *Tipiṭaka Pāli Abhidhāna* within the same range; and 3) to study and analyze the *Tipiṭaka Pāli Abhidhāna* in terms of its historical background, phonology, and educational value. This study employed a qualitative documentary research. The researcher used the original Burmese–script manuscript of the *Tipiṭaka Pāli Abhidhāna*, Volume 21, covering *saṃsa–sannāhayāmase*, and transliterated it into Thai Pāli script. The process involved analyzing and classifying entries along with their exemplars, translating, compiling, and presenting the results to academic advisors and experts for verification, revision, and improvement.

The findings are as follows: 1) The researcher transliterated the *Tipiṭaka Pāli Abhidhāna*, Sixth Council Burmese Edition, Volume 21, compiled by Shin Min Sayadaw and a group of monks,

from Burmese script into Thai Pāli script. The selected section includes the letter “sa,” beginning from *saṃsa* to *sannāhayāmase*, comprising 7,885 terms with examples drawn from the Tipiṭaka, Aṭṭhakathā, Ṭīkā, Anuṭīkā, and other grammatical treatises. Each entry identifies its word class (e.g., noun, verb, indeclinable), analyzes its root according to grammatical principles, and groups synonymous or related terms together, reflecting a method of compilation aimed at linguistic and semantic completeness. 2) After transliteration, the text was translated while preserving meanings consistent with or close to the headword’s definition, ensuring the work remained aligned with its purpose. Translation was conducted in three dimensions: content, by rendering according to etymology, root, or meaning; language and style, by translating interpretively rather than literally, clarifying the word type; and semantic relationship, by preserving consistent meanings of repeated or synonymous terms across the Tipiṭaka and related commentarial works. 3) The *Tipiṭaka Pāli Abhidhāna* traces its development back to 1769 CE (B.E. 2312), composed by Burmese monks based on grammatical traditions, and evolved into several editions, with Volume 21 classified under *vohāra*, *samāsattthakosa*, and *anekatthakosa* types. The researcher analyzed selected terms under six grammatical categories—*sandhi*, *nāma*, *samāsa*, *taddhita*, *ākhyāta*, and *kitaka*—five examples each. The educational value of the text is twofold: as a lexicographical source, offering profound understanding of etymology and meaning essential for the study of the Tipiṭaka and its commentaries; and for Pāli studies, in three aspects: (1) grammatical analysis, aiding comprehension of canonical terms; (2) metrics and prosody, showing how terms fit into metrical patterns of heavy and light syllables; and (3) scriptural study, serving as a reference tool comparable with other exegetical works such as the *Abhidhammatthavibhāvinī* and *Aṭṭhayojanā*, thereby enhancing interpretation and understanding across texts.

Keywords: Tipitaka Pali Aphidhāna, Transliteration, Scriptural Translation

บทนำ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นบรมครูของมวลมนุษย์ เทวดา และพรหม ทรงประกาศพระธรรม เพื่อให้เหล่าสัตว์หลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร พระธรรมที่ทรงประกาศไว้ด้วยภาษามคธนั้น ผู้มีความรอบรู้ ศึกษาจนแตกฉาน และเชี่ยวชาญเท่านั้น จึงจะสามารถสืบต่อ รักษาไว้ได้ไม่ผิดเพี้ยน องค์ประกอบความรู้ภาษามคธมี 2 ประเภท คือ อักขรโกสัลลญาณ ความรอบรู้อักขระ และปทโกสัลลญาณ ความรอบ

รู้บท ทั้ง 2 ลักษณะนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญของผู้จะเป็นนักปราชญ์ด้านภาษามคธซึ่งต่อมาเรียกว่า ภาษาบาลี

ภาษาบาลี เป็นภาษาพูดที่ใช้สื่อสารกันในสมัยพุทธกาลที่เมืองมคธอย่างแพร่หลาย ทั้งในระดับชาวบ้านและชนชั้นสูงต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาของชาวเมืองมคธนี้เป็นภาษาหลักในการเผยแพร่คำสอนของพระองค์ ในการเผยแผ่ธรรมของพระสาวกยุคแรก ๆ ก็ให้สื่อสารด้วยภาษามคธดังปรากฏในพระสูตรต่าง ๆที่แสดงการสรรเสริญพระพุทธคุณธรรมคุณและสังฆคุณ ดังเช่นในธัมมปทัฏฐกถา ธรรมบทภาคที่ 4 พระเจ้ามหากัปปินมหาราช เมื่อได้สดับข่าวว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ อุบัติขึ้นแล้วจึงเสด็จออกจากพระราชวังไปเฝ้า โดยก่อนผ่านแม่น้ำ 3 สาย ระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ผ่านสายที่หนึ่งระลึกถึงว่า อิติปิ โส ภควา อรหำ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ผ่านสายที่สองระลึกว่า สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, ผ่านสายที่สามระลึกว่า สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ต่อมา พระมหากัสสปะซึ่งเป็นพระมหาเถระที่เป็นประธานสงฆ์ในคราวพุทธปรินิพพานปรารภเหตุสำคัญที่มีภิกษุกล่าวถ้อยคำที่ไม่แสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า จนเป็นเหตุให้พระมหากัสสปะชักชวนพระอรหันต์ ทำการรวบรวมธรรมะคำสั่งสอนพระพุทธเจ้าไว้เป็นหมวดหมู่

พระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักคำสอนที่ถ่ายทอดมาเป็นลายลักษณ์อักษรในภาษามคธ หรือที่เรียกว่า “ภาษาบาลี” ซึ่งเป็นภาษาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าใช้ในการแสดงธรรม ความเข้าใจภาษานี้จึงเป็นหัวใจของการสืบทอดพระธรรม ผู้ที่ศึกษาให้ถึงแก่นต้องมีความรู้ด้านอักขรวิทยาและวจีวิภาคอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเข้าถึงความหมายของศัพท์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างถูกต้องและครบถ้วน

พระสงฆ์ที่รักษาสืบทอดธรรมะคำสั่งสอนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ในระบบคัมภีร์และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายคือพระสงฆ์ในระบบเถรวาท ปัจจุบันมีปรากฏในประเทศศรีลังกา พม่า ไทย ลาว เขมร และอื่น ๆ

ระบบการศึกษาของเถรวาทมีกลุ่มคัมภีร์ที่สำคัญ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 ได้แก่ กลุ่มวรรณคดีบาลี คือพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา โยชนา และปกรณ์วิเสส ต่าง ๆ กลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มบาลีสัททาวิเสส ได้แก่ คัมภีร์ไวยากรณ์ คัมภีร์นิรุตติ คัมภีร์ฉันทลักษณ์ และคัมภีร์เกฏุภะ โดยทั้ง 2 กลุ่มนี้ผู้ที่จะศึกษาบาลีเถรวาทจะต้องผ่านการศึกษาบาลีสัททาวิเสสหรือกลุ่มคัมภีร์หลักภาษาให้เข้าใจก่อน

คัมภีร์ที่สำคัญในกลุ่มบาลีสัททาวิเสส คือ คัมภีร์นิรุตติเป็นคัมภีร์ประมวลศัพท์และความหมายแม้ในสมัยพระพุทธกาลพราหมณ์ที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับว่าเป็นบัณฑิตผู้นำ

กลุ่มชน เช่น พรหมายุพราหมณ์ โปกขรสาติพราหมณ์ จะพบว่าพราหมณ์เหล่านี้เป็นผู้ฉลาดในคัมภีร์นิรุตติศาสตร์และเกฏุภะ แม้ในยุคหลัง ๆ เมื่อมีการรจนาหรือจัดทำคัมภีร์ประกอบการศึกษาบาลีเถรวาทก็มีพระนักปราชญ์ได้รจนาคัมภีร์กลุ่มนี้ เช่น คัมภีรภิธานัปปทีปิกา รจนาโดยพระโมคคัลลานะซึ่งถือว่าเป็นฉบับแรกของพจนานุกรมภาษาบาลี คัมภีร์โมคคัลลานะ รจนาโดยพระเถระชาวลังกา ชื่อว่า โมคคัลลานะ คัมภีร์กัจจายนะ รจนาโดยพระกัจจายนะ คัมภีร์ปาณินิ สักกตอภิธาน รจนาโดยพระนันทนาถะ

คัมภีร์ธาตวัตถปานโกง ก็รจนาโดยพระกุมาระ เพื่อตอบสนองความจำเป็นในการเข้าใจศัพท์บาลีอย่างมีระบบ คัมภีร์ประเภท “อภิธาน” หรือ “พจนานุกรมศัพท์บาลี” จึงถูกจัดทำขึ้นในหลายยุคสมัย โดยเฉพาะในสายคัมภีร์เถรวาทของประเทศพม่า ซึ่งมีการจัดทำคัมภีร์ ติปิฎกบาลีอภิธาน อันเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมศัพท์จากพระไตรปิฎกอย่างครบถ้วนและจัดเรียงตามลำดับอักษร ประกอบด้วยบทตั้ง มาติกา และประโยคอุทาหรณ์ที่สะท้อนการใช้คำในบริบทจริงอย่างชัดเจน คัมภีร์ฉบับนี้ถือเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญของการศึกษาบาลีระดับสูง และเป็นรากฐานของการวิเคราะห์ภาษาศาสตร์บาลีเชิงระบบ

อย่างไรก็ตาม คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานที่ใช้อ้างอิงในงานวิจัยฉบับนี้ เป็นฉบับพิมพ์ของ Tipitaka Press, Yangon ตีพิมพ์ในปีพุทธศักราช 2538 ซึ่งจัดพิมพ์ด้วย อักษรพม่า และยังไม่มีการแปลหรือปริวรรตเป็นอักษรไทยอย่างครบถ้วนในหมวด สัส–สนฺนาหยามเส ซึ่งมีจำนวนมากถึง 7,885 ศัพท์ แม้งานวิจัยบางชิ้น เช่น โครงการ “ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี–ไทย”[5] ได้พยายามปริวรรตบางส่วนแล้ว แต่ยังไม่ครอบคลุมทั้งระบบ และยังไม่มีการแปลประโยคอุทาหรณ์หรือวิเคราะห์เชิงลึก[6]

การศึกษาคัมภีร์บาลีอย่างเป็นระบบหลักสูตรการเรียนการสอนถูกจัดให้มีขึ้นเป็นครั้งแรกโดยสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระศรีสุทธิพงศ์จัดตั้งสถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆสเพื่อการเรียนการสอนกลุ่มคัมภีร์บาลีสัททาวิเสสจนได้รับการยกสถานภาพเป็นวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส ในขณะเดียวกันเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ผู้ดำเนินการก่อตั้งสถาบันแห่งนี้พยายามจัดทำคัมภีร์คู่มือการเรียนการสอนตำราบาลีสัททาวิเสส และพิมพ์เผยแผ่เป็นจำนวนมาก คัมภีร์ที่ท่านดำเนินการจัดทำโดยนำติปิฎกบาลีอภิธานฉบับบาลีภาษาพม่าปริวรรตและแปลเป็นไทยดำเนินการจัดทำพิมพ์เผยแผ่ได้เพียง 3 เล่ม ต่อมาเมื่อได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะได้จัดทำเพียง 5 เล่มเท่านั้นซึ่งนับว่ายังไม่สมบูรณ์

ปัญหาสำคัญที่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างจริงจัง คือ การวิเคราะห์เชิงสัททศาสตร์และไวยากรณ์ จากคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ซึ่งยังไม่มีงานวิจัยใดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะด้านโครงสร้างคำ การแยกธาตุ ปัจจัย หรือการจำแนกบทในเชิงนิรุกติศาสตร์และวาทศาสตร์เชิงลึก งานวิจัยที่ผ่านมาเน้นเพียงการรวบรวมศัพท์หรือการแปลพื้นฐานเท่านั้น ยังไม่ตอบโจทย์ทางวิชาการในระดับที่สามารถนำไปใช้เป็นหลักสูตรหรือฐานข้อมูลสำหรับการศึกษาพระไตรปิฎกในอนาคต

ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้จึงมีความจำเป็นและมีคุณูปการในหลายมิติ กล่าวคือ (1) เพื่อจัดทำต้นฉบับบาลีอักษรไทยอย่างครบถ้วนจากต้นฉบับบาลีอักษรพม่า (2) เพื่อแปลความหมายศัพท์โดยคำนึงถึงบริบท และ (3) เพื่อวิเคราะห์คำศัพท์เชิงสัททาวิเสสและไวยากรณ์ ด้วยกรอบภาษาศาสตร์แบบ

---

[5] สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ สมศักดิ์ อุปสมเถระ และคณะ, **สัททานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี – ไทย เล่ม 1 (อ – องฺโคฬาริกตา)**, จัดพิมพ์โดยศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2556.

[6] อุทิส ศิริวรรณ ศ. ดร. และคณะ, **พจนานุกรมพระไตรปิฎกบาลีเถรวาท เล่ม 1–24**, กรุงเทพมหานคร: บจก.ปัญญมิตร การพิมพ์, 2565.

คลาสสิกของพระพุทธศาสนาเถรวาท การดำเนินการดังกล่าวจึงมิใช่เพียงการสานต่อแนวคิดของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เท่านั้น หากแต่เป็นการสร้าง “ฐานความรู้ใหม่” ที่ตอบโจทย์งานวิชาการด้านบาลีศึกษา และอุดช่องว่างทางวิชาการที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษาอย่างครบถ้วนมาก่อน

ปัจจุบัน วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ได้จัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ในระดับปริญญาตรีจนถึงระดับปริญญาเอก นิสิตในหลักสูตรนี้จำเป็นจะต้องมีความรู้กลุ่มคัมภีร์บาลีสัททาวิเสส เพื่อการรักษาสืบทอดและเผยแผ่ระบบบาลีเถรวาท ปัจจุบัน ยังขาดแคลนบุคลากรและทรัพยากรสื่อสนับสนุนการเรียนรู้ระบบคัมภีร์บาลีเถรวาท ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจจะดำเนินการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานโดยจัดเป็นกลุ่มโครงการวิจัยที่หลักสูตรมีนโยบายให้นิสิตดำเนินการต่อเนื่องจากงานของเจ้าประคุณสมเด็จพระชินวงศ์ ซึ่งมีสาระที่เป็นอุปการะในการศึกษาบาลีพระไตรปิฎก ช่วยให้สามารถค้นหาความหมายของคำศัพท์ประกอบการอธิบายนิยามคำศัพท์เพื่อให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น ช่วยให้สามารถสืบค้นคำและทราบถึงความหมายของคำ สามารถนำไปใช้งานการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อปริวรรตติปิฎกบาลีอภิธานอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรไทย สส – สนฺนาหยามเส
2. เพื่อแปลติปิฎกบาลีอภิธาน สส – สนฺนาหยามเส
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ติปิฎกบาลีอภิธานด้านประวัติความเป็นมา สัททศาสตร์และคุณค่าการศึกษาวิเคราะห์ติปิฎกบาลีอภิธาน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก มีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

1. รวบรวมคัมภีร์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งกลุ่มวรรณคดีบาลีและกลุ่มสัททาวิเสสเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. นำต้นฉบับติปิฎกบาลีอภิธานอักษรพม่าดำเนินการปริวรรตเป็นบาลีอักษรไทยโดยผู้วิจัยได้นำเล่มที่ 21 มาปริวรรตเริ่มตั้งแต่ศัพท์ว่า สส – สนฺนาหยามเส จำนวน 7,885 ศัพท์
3. นำฉบับที่ทำการปริวรรตเสร็จแล้วมาตรวจเทียบเคียงอักษรกับฉบับอื่นๆ
4. ทำการแปลความหมายเฉพาะบทมาติกาและอ้างอิงที่มาประกอบบทมาติกา
5. ทำการตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์ที่ปรึกษา
6. ศึกษาวิเคราะห์ติปิฎกบาลีอภิธานด้านประวัติความเป็นมา โครงสร้างลักษณะภาษา ด้านสัททศาสตร์
7. เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ตรวจสอบเนื้อหาความถูกต้อง

ผลการวิจัย

1. คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ฉบับบาลีภาษาพม่า ฉัฏฐสังคีตี เล่มที่ 21 พบว่า เป็นฉบับที่พระเถระผู้เป็นปราชญ์ชาวพม่าซึ่งเชี่ยวชาญแตกฉานด้านคัมภีร์ คือ ซินมินสยาดอ วัดทักขิณาราม และคณะพระภิกษุ ผู้รับคำสั่งจากบันหม่อสยาดอรูปที่ 9 ประธานสังฆมหานายก ได้ช่วยกันรวบรวมรจนาขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนาจนแล้วเสร็จ ผู้วิจัยได้นำอักษร **ส** เริ่มตั้งแต่ศัพท์ว่า **สัส – สนุนาหยามเส** จำนวน 7,885 ศัพท์ มาทำการปริวรรตจากบาลีอักษรพม่ามาเป็นบาลีอักษรไทย เริ่มปริวรรตตั้งแต่บทตั้งที่ได้มีการแยกวิเคราะห์ศัพท์ ธาตุ ปัจจัยเอาไว้ พร้อมทั้งปริวรรตอุทาหรณ์ที่เป็นบทบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และกลุ่มคัมภีร์สัททาวิเสสอื่น ๆ ที่ได้นำมาแสดงอ้างไว้ในคัมภีร์ทั้งหมด เพื่อให้ได้อรรถรสสมบูรณ์ด้านไวยากรณ์และเนื้อหาของศัพท์ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นบทสนับสนุนบทตั้ง ในคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานนี้ได้รวบรวมศัพท์ไว้หลายประเภท คือ สนธิ นาม สมาส ตัทธิต อาขยาต กิตก์ ตัทธิต และอัพยยศัพท์ จึงเห็นได้ว่า ท่านได้รจนาไว้โดยยึดหลักการสำคัญดังนี้

1. ศัพท์ที่ได้นำมาตั้งเป็นประธาน เป็นศัพท์บาลีมาจากพระไตรปิฎก

2) ในแต่ละศัพท์ ได้บอกประเภทของศัพท์เอาไว้กำกับ เช่น ลิงค์ นาม กิริยา อัพยยศัพท์ เป็นต้น

3) แต่ละศัพท์ได้แยกวิเคราะห์ให้ได้เห็นรากศัพท์ที่มาของศัพท์นั้น ๆ ตามหลักสัททา-วิเสสไวยากรณ์

4) ศัพท์แต่ละศัพท์ที่สื่อความหมายเดียวกัน หรือสื่อความหมายใกล้เคียงกันท่านก็ได้รวบรวมเอาไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน

5) ประโยคอุทาหรณ์ที่ยกมาอ้างของแต่ละศัพท์ ได้นำมาจากพระไตรปิฎก อรรถ-กถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์สัททาวิเสส

2. แปลติปิฎกบาลีอภิธาน สัส – สนุนาหยามเส พบว่า ติปิฎกบาลีอภิธาน เป็นคัมภีร์ที่ได้รวบรวมศัพท์และมีจุดประสงค์ที่จะอธิบายศัพท์ และเป็นอุปกรณ์ในการสื่อความหมายพระบาลีจากพระไตรปิฎกที่สามารถสืบค้นได้ หลังจากที่ผู้วิจัยได้ปริวรรตบาลีอักษรพม่า มาเป็นบาลีอักษรไทยเสร็จเรียบร้อยแล้ว เพื่อให้เนื้อหาของคัมภีร์ยังคงสามารถสื่อความหมายตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้ดำเนินการแปลติปิฎกบาลีอภิธาน ฉบับปริวรรตเป็นบาลีอักษรไทย โดยแปลเนื้อหาให้สื่อความหมายตรงกับบทตั้งหรือสื่อความหมายที่ใกล้เคียงกับบทตั้ง จึงเห็นได้ว่าบทตั้งแต่ละบทนั้นสื่อความหมายที่แปลออกมาแล้วได้หลายความหมายบ้าง ความหมายเดียวบ้าง ในส่วนของอุทาหรณ์ที่เป็นเนื้อหาพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์สัททาวิเสส ผู้วิจัยได้นำมาแปลสื่อความหมายเฉพาะศัพท์ที่มีในบทตั้งที่แสดงอยู่ในอุทาหรณ์ โดยไม่ได้แปลเนื้อหาของประโยคอุทาหรณ์ทั้งหมด โดยมีลักษณะการแปลดังนี้

ด้านเนื้อหา คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ได้นำบทตั้งมาจากพระไตรปิฎกบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์สัททาวิเสส ผู้วิจัยจึงได้แปลความหมายของบทตั้ง และอุทาหรณ์ที่สามารถสื่อความหมาย

โดยตรงตามรูปศัพท์บ้าง (แปลทับศัพท์) ไวยากรณ์บ้าง ตามธาตุเดิมบ้าง แปลออกความหมายของศัพท์บ้าง (แปลออกศัพท์) เช่น บทว่า “สจฺจ” แปลตามรูปศัพท์เดิมว่า “สัจจะ” แปลออกความหมายของศัพท์ว่า “คำจริง” เป็นต้น

ด้านภาษาและสำนวน คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน มีศัพท์หลากหลายประเภท ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้แปลความหมายของศัพท์นั้น ๆ ออกลักษณะของศัพท์บ้าง กาลของศัพท์บ้าง เพื่อให้รู้ว่าเป็นศัพท์ชนิดไหน ใช้ภาษาและสำนวนแปลแบบอรรถ ไม่ได้แปลโดยพยัญชนะ หรือแปลยกศัพท์ เช่น ศัพท์นาม “สกลปริสา บริษัททั้งสิ้น” ศัพท์กิตก์ “สงฺขาย พิจารณาแล้ว” “สงฺคมนฺต มาด้วยกันอยู่” ศัพท์อาขยาต “สำส จงกล่าว” เป็นต้น

ด้านความสัมพันธ์กัน คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ได้นำอุทาหรณ์มาจากหลายแห่ง คือ จากเนื้อหาบาลีในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และสัททาวิเสส ดังนั้นเมื่อแปลเนื้อหาเทียบกับบทตั้งหรือบทในอุทาหรณ์อื่น ๆ จึงเห็นว่ามีความสัมพันธ์กันคือมีความหมายเดียวกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้แปลคงความหมายอรรถของศัพท์นั้น ๆ ไว้เหมือนเดิม เช่น ศัพท์ว่า “สติ แปลว่า สติ” ประโยคอุทาหรณ์จากอรรถกถาอื่นๆ หรือฎีกาอื่นๆ ก็แปลความหมายเดียวกัน ผู้วิจัยจึงยังคงแปลคงความหมายศัพท์ไว้ตามเดิม

หลังจากที่แปลแยกแยะความหมายชนิดของศัพท์แต่ละประเภทเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ ได้ดังต่อไปนี้

3. วิเคราะห์ติปิฎกบาลีอภิธานด้านประวัติความเป็นมา สัททศาสตร์และคุณค่าการศึกษาวิเคราะห์ติปิฎกบาลีอภิธาน พบว่า **ด้านประวัติความเป็นมา** ด้านประวัติความเป็นมา คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน หรือเรียกสั้นๆว่า คัมภีร์อภิธาน หรือปทานุกรม รวบรวมจัดทำขึ้นโดยคณะสงฆ์ชาวพม่า ซึ่งมีความฉลาดสามารถ ได้ช่วยกันรจนาขึ้นโดยอาศัยคัมภีร์ไวยากรณ์ต่าง มีกัจจายนไวยากรณ์ โมคคัลลานไวยากรณ์ เป็นต้น ในสมัยพุทธศักราช 2312 (จุลศักราช 1131) ได้แต่งคัมภีร์อภิธานชื่อว่า โวหารัตถปกาสนีอภิธาน ในพุทธศักราช 2342 (จุลศักราช 1161) ได้แต่งคัมภีร์นิสสัยของสันสกฤตอภิธานชื่ออมรโกษ ในพุทธศักราช 2357 (จุลศักราช 1176) ได้แต่งคัมภีร์อมรโกษนิสัยอีกฉบับหนึ่ง ในพุทธศักราช 2491 (ค.ศ. 1948) ได้แต่งคัมภีร์เมียนมาร์อภิธานเล่ม 1 เล่ม 2 ในพุทธศักราช 2498 (ค.ศ. 1955) ได้แต่งสุเตสนอภิธาน ในพุทธศักราช 2511 (ค.ศ. 1968) แต่งโวหารอภิธานที่มาจากคำบาลี ในพุทธศักราช 2555 (จุลศักราช 1374) ได้แต่งอภิธานแสดงหมวดธรรมจากพระไตรปิฎก ในพุทธศักราช 2383 (ค.ศ. 1840) ในสมัยอังวะ มีเจ้าชายมักขราที่ชื่อว่า อู พยู ได้เรียนภาษาอังกฤษแตกฉานแล้วแต่งคัมภีร์อภิธานพจนานุกรมอังกฤษ–พม่า คัมภีร์อภิธานทั้งหมดเมื่อแยกประเภทออกแล้วได้ 3 ประเภท คือ (1) สมานัตถโกสอภิธาน (2) อเนกัตถโกสอภิธาน (3) โวหารอภิธาน คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานเล่มที่ 21 นี้ ได้รวบรวมคำบาลีที่พบในพระไตรปิฎกเป็นภาษาพม่าโดยเทียบเคียงกับคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา มธุฎีกา คัณฐิ และโยชนาเป็นต้น จึงนับเข้าในโวหารอภิธาน นอกจากนี้แล้ว ยังได้แสดงบทที่มีความหมายเหมือนกัน จึงนับเข้าในสมานัตถโกสอภิธาน อีกทั้งยังนับเข้าในอเนกัตถโกสอภิธานอีกด้วย โดยคัมภีร์นี้มีชื่อเรียกอีกชื่อว่าสัททานุกรมพระไตรปิฎกบาลีพม่าเล่ม 21 สยาดอที่เป็นอดีตผู้นำทั้ง 2 รูป คือ อมรปูระสยาดอ และนะยาสยาดอ

ได้รวบรวมรจนาขึ้นไม่แล้วเสร็จได้มรณภาพเสียก่อน จึงให้ลูกศิษย์ชื่อ ชินมินสยาดอ วัดทักขิณาราม ได้สืบสานงานต่อจนแล้วเสร็จสมบูรณ์และได้จัดตีพิมพ์

ด้านสัททศาสตร์ ด้านสัททศาสตร์ ผู้วิจัยได้นำศัพท์มาวิเคราะห์ด้านไวยากรณ์ตามหลักคัมภีร์สัททาวิเสส คือ คัมภีร์กัจจายนะ ปทรูปสิทธิ และเทียบเคียงโมคคัลลานะ และสัททนีติ โดยได้นำศัพท์มาวิเคราะห์อย่างละ 5 ศัพท์ คือ

1. ศัพท์สนธิ 5 บท ได้แก่ สกลานุสาสนี, สกลิกคฺคิ, สงฺคห, สญโญค, สญญากฺขนฺธ,
2. ศัพท์นาม 5 บท ได้แก่ สมาโรโฆ, สติ, สญญา, สงฺคหวตฺถุ, สตฺถา
3. ศัพท์สมาส 5 บท ได้แก่ สกลสวจฺฉร, สติปาจน, สตฺตตึสโพธิปกฺขิย, สมารภย, สโจร
4. ศัพท์ตัทธิต 5 บท ได้แก่ สกฺยปุตฺติก, สขย, สตฺตม, สตฺตรสวคฺคิย, สทฺธาลุ
5. ศัพท์อาขยาต 5 บท ได้แก่ สหริสฺสามิ, สกฺกเรยฺย, สงฺขริ, สนฺติ, สนฺนยฺหติ
6. ศัพท์กิตก์ 5 บท ได้แก่ สทฺธา, สนฺธิ, สเสวน, สหารก, สจฺจการี

ด้านคุณค่าต่อการศึกษาบาลี ด้านคุณค่าต่อการศึกษาบาลี ผู้วิจัยได้เคราะห์ออกเป็น 2 ด้าน คือ 1) คุณค่าของคัมภีร์ คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน จัดอยู่ในกลุมคัมภีร์ประเภทนิฆัณฑุศาสตร์ พจนานุกรม สามารถนำคัมภีร์กลุ่มสัททาวิเสสไวยากรณ์มาวิเคราะห์ให้ได้เห็นรากศัพท์ และได้ความเข้าใจแตกฉานในศัพท์และความหมายที่สื่อถึง อันเป็นกุญแจสำคัญ ซึ่งเปรียบได้ดังแสงสว่างในการเข้าไปศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา อนุฎีกา 2) คุณค่าต่อการศึกษาบาลี ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ 3 ด้าน คือ

1. ด้านไวยากรณ์ เพื่อให้ได้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ว่ามีประโยชน์ต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมด้านบาลีของคณะสงฆ์ไทย ผู้วิจัยจึงได้นำศัพท์ที่มีในธรรมบท และในคัมภีร์อื่น ๆ ที่พบเห็นในหลายที่ของคัมภีร์แต่ไม่บ่อยนัก มาเปรียบเทียบให้เห็นด้านหลักไวยากรณ์ คือ ศัพท์นิบาต ได้แก่ มนำ (หน่อยหนึ่ง, นิดหน่อย), ศัพท์นาม ได้แก่ ราชคหำ (ในเมืองราชคฤห์), คุณศัพท์ ได้แก่ มหตี (ใหญ่)

2. คุณค่าด้านฉันทลักษณะ เพื่อให้ได้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน เนื่องด้วยฉันทลักษณะ มีวิธีการแต่งที่ต้องบังคับคณะครุ ลหุ เป็นต้น ผู้วิจัยจึงได้นำมาแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของศัพท์ที่มีในคัมภีร์สามารถนำมาใช้กับฉันทลักษณะ และนำหลักไวยากรณ์มาวิเคราะห์ทำตัวให้สามารถนำศัพท์มาใช้ให้ลงกับครุ ลหุ ของฉันทลักษณะได้

3. คุณค่าต่อการศึกษาคัมภีร์ เพื่อให้ได้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ที่มีต่อการศึกษาคัมภีร์ ผู้วิจัยจึงได้นำคัมภีร์ที่เป็นคู่มือต่อการศึกษาปริยัติธรรมบาลีของคณะสงฆ์ไทย โดยนำคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี อรรถโยชนา มาเปรียบเทียบวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์คัมภีร์ทั้งสอง ซึ่งเมื่อศึกษาเข้าใจหลักไวยากรณ์ที่มีในคัมภีร์อภิธานแล้ว ก็สมารถ ดูคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี อรรถโยชนา และคัมภีร์อื่นได้อย่างเข้าใจ

อภิปรายผล

1. คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน เล่มที่ 21 สส – สนฺนาหยามเส พบว่า คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ฉบับภาษาพม่า ฉัฏฐสังคีตี เล่มที่ 21 ถือเป็นหลักฐานทางวรรณคดีบาลีที่มีคุณค่าทางวิชาการอย่างยิ่ง เพราะได้รวบรวมศัพท์บาลีจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์สัททาวิเสสไว้อย่างเป็นระบบ การปริวรรตอักษรจากบาลีอักษรพม่าเป็นบาลีอักษรไทย ทำให้เนื้อหาของคัมภีร์สามารถเข้าถึงนักวิชาการไทยได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังคงไว้ซึ่งความหมายดั้งเดิมของศัพท์ โดยแสดงให้เห็นถึงรากศัพท์ การแยกธาตุ ปัจจัย และการใช้ในเชิงไวยากรณ์ ทั้งยังรวบรวมคำที่มีความหมายเดียวกันหรือใกล้เคียงกันไว้เป็นหมวดหมู่ ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจโครงสร้างและระบบความหมายของศัพท์บาลีได้อย่างชัดเจน ผลการแปลและการปริวรรตในงานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นว่า คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานมิได้เป็นเพียงแหล่งรวบรวมศัพท์ หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นพจนานุกรมเชิงวิเคราะห์ทางไวยากรณ์ ซึ่งส่งเสริมการเรียนรู้บาลีในมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น แนวทางนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ ที่ศึกษา *การใช้คัมภีร์อภิธานในการเรียนการสอนบาลีในคณะสงฆ์* พบว่า การมีอภิธานช่วยให้นักเรียนบาลีเข้าใจศัพท์เชิงไวยากรณ์และอรรถได้ดีกว่าการแปลโดยตรง อีกทั้งยังทำให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงคำศัพท์กับพระไตรปิฎกได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของ ธีรพล ศรีสุวรรณ ที่ศึกษาการพัฒนาพจนานุกรมบาลี–ไทย ฉบับวิชาการ โดยพบว่า การแสดงข้อมูลศัพท์ร่วมกับการวิเคราะห์ธาตุ ปัจจัย และอุทาหรณ์จากคัมภีร์ต่าง ๆ ช่วยให้พจนานุกรมทำหน้าที่ได้มากกว่าการเป็นเพียงคู่มือแปลคำ แต่ยังเป็นแหล่งอธิบายความหมายเชิงบริบทและการใช้ทางไวยากรณ์ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อทั้งพระสงฆ์ นักศึกษา และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ดังนั้น อภิธานบาลีที่ปริวรรตและแปลในงานวิจัยนี้จึงเป็นส่วนเสริมของการศึกษาบาลีในเชิงลึก อีกทั้งยังเป็นฐานข้อมูลที่สามารถนำไปพัฒนาต่อยอดเป็นพจนานุกรมบาลี–ไทยเชิงวิชาการในอนาคต อันจะช่วยให้การสืบทอดความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมั่นคงและกว้างขวางต่อไป

2. คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน เล่มที่ 21 สส – สนฺนาหยามเส พบว่า ผลการแปลคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน สส – สนฺนาหยามเส แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของคัมภีร์ในฐานะที่เป็นแหล่งรวบรวมศัพท์บาลีจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์สัททาวิเสส โดยมีจุดประสงค์ที่จะอธิบายศัพท์และเป็นเครื่องมือสำหรับการสืบค้นความหมายเชิงวิชาการ ผู้วิจัยได้ปริวรรตจากอักษรพม่ามาเป็นอักษรไทยและดำเนินการแปลให้สอดคล้องกับบทตั้ง ซึ่งทำให้เนื้อหาของคัมภีร์ยังคงรักษาความหมายดั้งเดิมได้อย่างครบถ้วน ทั้งยังเพิ่มพูนความเข้าใจเชิงไวยากรณ์และการตีความเชิงอรรถของศัพท์บาลีแต่ละคำในด้านเนื้อหา การแปลได้ใช้วิธีที่หลากหลาย เช่น การแปลทับศัพท์ การแปลออกศัพท์ การแปลตามธาตุหรือรูปศัพท์เดิม ซึ่งวิธีการเหล่านี้ช่วยให้เห็นมิติของความหมายที่กว้างและลึก เช่น ศัพท์ว่า “สจฺจ” ที่แปลตามรูปศัพท์เดิมว่า “สัจจะ” และแปลออกความหมายว่า “คำจริง” ซึ่งสะท้อนทั้งความถูกต้องตามรูปศัพท์และความหมายเชิงธรรมะ ด้านภาษาและสำนวน ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการแปลแบบอรรถมากกว่าการแปล

แบบพยัญชนะ เช่น การแปลศัพท์นาม กิตก์ และอาขยาตให้สอดคล้องกับการใช้จริง เช่น “สกลปริสา บริษัททั้งสิ้น” หรือ “สงฺขาย พิจารณาแล้ว” ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจการใช้ในเชิงประโยคได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การแปลยังคงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างศัพท์กับอุทาหรณ์จากคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งปรากฏความหมายเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ผู้วิจัยจึงเลือกคงความหมายไว้ เช่น “สติ” ที่ยังคงแปลว่า “สติ” ไม่ว่าจะพบในอรรถกถาหรือฎีกาอื่น ๆ การคงไว้ซึ่งความหมายเช่นนี้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะช่วยรักษาความต่อเนื่องของการตีความและสอดคล้องกับหลักการอธิบายเชิงอภิธานในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับงานของ พระมหาสุวิทย์ ญาณกิตฺโต ที่ศึกษาการแปลบาลีเชิงอรรถในอรรถกถาธรรมบท และเสนอว่าการแปลที่ยึดทั้งรูปศัพท์และอรรถช่วยให้เข้าใจเจตนาของพระพุทธพจน์ได้ดียิ่งขึ้น[1] อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานของ ดารารัตน์ อินทร์ประสิทธิ์ ที่วิจัยเรื่องการใช้พจนานุกรมบาลี–ไทยในการแปลพระไตรปิฎก พบว่าการแปลที่อธิบายตามธาตุ ปัจจัย และยกอุทาหรณ์ ทำให้ผู้เรียนเข้าใจศัพท์ได้ลึกกว่าการใช้คำแปลทั่วไป[2] นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับงานของ พระครูอมรวิสุทธิ์ ที่วิจัยการพัฒนาคู่มือการแปลบาลีในคณะสงฆ์ โดยเสนอว่าการใช้วิธีแปลหลายลักษณะ ทั้งทับศัพท์ ออกศัพท์ และตามไวยากรณ์ ทำให้ผู้แปลสามารถรักษาความหมายดั้งเดิมและอธิบายความหมายเชิงธรรมได้อย่างชัดเจน กล่าวโดยสรุป การแปลติปิฎกบาลีอภิธาน สัส – สนฺนาหยามเส มิได้เป็นเพียงการปริวรรตจากอักษรหนึ่งสู่อักษรหนึ่ง แต่ยังเป็นการสร้างความเข้าใจเชิงลึกต่อรากศัพท์ ความหมาย และความสัมพันธ์ของศัพท์ในเชิงพระคัมภีร์ อันเป็นคุณูปการต่อวงวิชาการบาลีและพระพุทธศาสนาไทยในปัจจุบัน

3. วิเคราะห์ติปิฎกบาลีอภิธานด้านประวัติความเป็นมา สัททศาสตร์และคุณค่าการศึกษาวิเคราะห์ติปิฎกบาลีอภิธาน พบว่า คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน สัส – สนฺนาหยามเส แสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์และสัททศาสตร์ในด้านการศึกษาพระบาลี โดยคัมภีร์นี้ถูกจัดทำขึ้นโดยคณะสงฆ์ชาวพม่าที่มีความเชี่ยวชาญในคัมภีร์ไวยากรณ์หลายฉบับ เช่น กัจจายนะไวยากรณ์ และโมคคัลลานไวยากรณ์ ตลอดจนรจนาขึ้นเป็นโวหารอภิธาน สมานัตถโกสอภิธาน และอเนกัตถโกสอภิธาน เพื่อรวบรวมศัพท์บาลีจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ทำให้คัมภีร์นี้มีความสมบูรณ์ทั้งด้านรากศัพท์ ความหมาย และบทที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ด้านสัททศาสตร์ การวิเคราะห์ศัพท์เชิงไวยากรณ์ตามหลักคัมภีร์สัททาวิเสส พบว่าคัมภีร์ได้รวบรวมศัพท์หลากหลายประเภท เช่น สนธิ นาม สมาส ตัทธิต อาขยาต และกิตก์ ซึ่งแต่ละประเภทมีบทตัวอย่างจากคัมภีร์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน การศึกษาศัพท์ทั้ง 5 บทในแต่ละประเภทช่วยให้เข้าใจรากศัพท์และความสัมพันธ์ของคำทั้งในแง่รูปและความหมายอย่างลึกซึ้ง ในด้านคุณค่าต่อการศึกษาบาลี คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานมีประโยชน์หลายประการ ด้านไวยากรณ์ช่วยให้ผู้ศึกษาเห็นรากศัพท์และประเภทของคำ เช่น นิบาต นาม และคุณศัพท์ การศึกษาเชิงฉันทลักษณะทำให้สามารถใช้คำในบริบทฉันทลักษณะอย่างถูกต้อง เช่น การลงครุ–ลหุในบทกวีบาลี และด้านการศึกษาคัมภีร์ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์อภิธานกับคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีและอรรถโยชนา ทำให้สามารถตีความและวิเคราะห์พระไตรปิฎกและอรรถกถาได้อย่างครบถ้วน ผลการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุวิทย์ ญาณกิตฺโต ที่เสนอว่าการวิเคราะห์รากศัพท์และประเภทของคำ

ช่วยให้เข้าใจพระบาลีเชิงลึก[1] อีกทั้งตรงกับผลการวิจัยของ ดารารัตน์ อินทร์ประสิทธิ์ ที่เน้นการใช้พจนานุกรมบาลี–ไทยเพื่อวิเคราะห์ศัพท์และความหมายอย่างเป็นระบบ[2] นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของ พระครูอมรวิสุทธิ์ ที่ชี้ว่าการศึกษาอภิธานและคัมภีร์ไวยากรณ์ช่วยให้สามารถตีความคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีและอรรถโยชนาได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานจึงมิใช่เพียงพจนานุกรมสำหรับการสืบค้นศัพท์เท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาไวยากรณ์ ฉันทลักษณะ และคัมภีร์บาลีอื่น ๆ ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจพระบาลีได้อย่างครบถ้วน ทั้งในแง่รูปศัพท์ ความหมาย และการใช้งานจริง ซึ่งสะท้อนถึงคุณค่าทางวิชาการและคุณค่าต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ที่ได้จากการวิจัยคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน เล่มที่ 21 สส – สนฺนาหยามเส นี้ พบว่า ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ด้านตำราคัมภีร์ศัพท์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวโยงกันทั้งทางด้านไวยากรณ์ ธาตุ และอรรถของธาตุที่สามารถแปลความหมายของศัพท์อย่างถูกต้อง ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. ทำให้ผู้ศึกษาบาลีได้มีคู่มือประกอบการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมบาลีของคณะสงฆ์ไทย
2. ทำให้ผู้ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ตำราคู่มือประกอบการศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มีคำแปล พร้อมจำแจกแยกธาตุ ปัจจัยของศัพท์
3. ทำให้เข้าใจปาฐะที่เป็นคำสอนได้ถูกต้องตามพระพุทธพจน์เพราะคัมภีร์ได้จำแนกธาตุปัจจัยของศัพท์ไว้ทุกศัพท์ และบอกให้รู้ว่าเป็นศัพท์ประเภทไหน เช่น นามนาม คุณนาม และ กิริยา เป็นต้น
4. ทำให้เข้าใจในเนื้อหาคำสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติ และนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และทำให้เกิดประโยชน์ต่อการรักษาคำสอนไว้ได้สืบต่อไปอย่างถูกต้องและยาวนาน
5. ทำให้เข้าใจประเภทของศัพท์แต่ละศัพท์ และเข้าใจหลักไวยากรณ์ได้อย่างถูกต้องจากการวิเคราะห์จำแนกแยกธาตุของแต่ละศัพท์ในคัมภีร์
6. เป็นคู่มือการศึกษาปริยัติสัทธรรม

องค์ความรู้จากการวิจัยคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน เล่มที่ 21 สส - สนฺนาหยามเส

รูปภาพที่ 1 องค์ที่ได้จากการวิจัยคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน เล่มที่ 21 สส – สนฺนาหยามเส

บทสรุป

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปริวรรตและแปลคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ฉบับบาลีอักษรพม่าเล่มที่ 21 มาเป็นบาลีอักษรไทย ผู้วิจัยได้นำศัพท์ที่ขึ้นต้นด้วยอักษร ส รวม 7,885 ศัพท์ มาทำการปริวรรต การปริวรรตครอบคลุมทั้งบทตั้ง การแยกธาตุ ปัจจัย และการนำอุทาหรณ์จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา รวมถึงคัมภีร์สัททาวิเสสมาประกอบ เพื่อคงอรรถรสทางไวยากรณ์และเนื้อหาของศัพท์ คัมภีร์นี้ได้จัดหมวดหมู่ศัพท์ออกเป็นหลากหลาย เช่น สนธิ นาม สมาส ตัทธิต อาขยาต กิตก์ และอัพยยศัพท์ พร้อมบอกลิงค์ ชนิด และความหมายกำกับไว้ ผู้วิจัยได้แปลคัมภีร์ปริวรรตนี้โดยรักษาความหมายของบทตั้งให้ตรงหรือใกล้เคียง ทั้งการแปลทับศัพท์ แปลออกศัพท์ และแปลตามธาตุเดิม การแปลครอบคลุมเฉพาะศัพท์ที่ปรากฏในอุทาหรณ์ ไม่ได้แปลทั้งประโยค เพื่อคงสาระที่สัมพันธ์กับบทตั้ง ในด้านสำนวนแปล ใช้ลักษณะอรรถ ไม่เน้นพยัญชนะ เพื่อให้เข้าใจชนิดศัพท์และการใช้ตามกาลต่าง ๆ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของบทตั้งกับอุทาหรณ์อื่น ๆ พบว่าศัพท์เดียวกันมีความหมายสอดคล้องกันเสมอ เช่น คำว่า “สติ” ที่คงความหมายเดียวกันทุกแห่ง หลังการปริวรรตและแปล ได้ศึกษาวิเคราะห์ต่อ 3 ด้าน คือ ประวัติความเป็นมา ด้านสัททศาสตร์ และคุณค่าทางการศึกษา ด้านประวัติ คัมภีร์อภิธานเป็นผลงานของพระสงฆ์พม่าที่เชี่ยวชาญบาลี รจนาโดยอาศัยคัมภีร์ไวยากรณ์ เช่น กัจจายนะ และโมคคัลลานะ มีการแต่ง

อภิธานหลายสมัย เช่น โวหารัตถปกาสนีอภิธาน อมรโกษนิสัย สุเตสนอภิธาน และโวหารอภิธาน คัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธานเล่มที่ 21 นับเป็นทั้งโวหารอภิธาน สมานัตถโกส และอเนกัตถโกส เพราะรวบรวมคำบาลีที่มีความหมายตรงกันและหลากหลาย ด้านสัททศาสตร์ ผู้วิจัยได้นำศัพท์มาวิเคราะห์ตามหลักคัมภีร์สัททาวิเสส เช่น กัจจายนะ ปทรูปสิทธิ โมคคัลลานะ และสัททนีติ ตัวอย่างที่วิเคราะห์ ได้แก่ ศัพท์สนธิ ศัพท์นาม ศัพท์สมาส ศัพท์ตัทธิต ศัพท์อาขยาต และศัพท์กิตก์ อย่างละ 5 บท ด้านคุณค่าทางการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าคัมภีร์นี้มีคุณค่า 2 ส่วน คือ คุณค่าของคัมภีร์ และคุณค่าต่อการศึกษาบาลี คุณค่าของคัมภีร์ คือ เป็นพจนานุกรมที่ช่วยให้เข้าใจรากศัพท์และความหมาย ช่วยไขความในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ คุณค่าต่อการศึกษาบาลี แบ่งได้ 3 ด้าน คือ ด้านไวยากรณ์ ด้านฉันทลักษณะ และด้านการศึกษาคัมภีร์ ด้านไวยากรณ์ ช่วยให้เข้าใจรูปศัพท์และความแตกต่างของการใช้ในคัมภีร์ต่างๆ ด้านฉันทลักษณะ ช่วยให้ใช้ศัพท์บาลีลงในครุ ลหุ ได้ถูกต้องตามแบบแผนการแต่ง ด้านการศึกษาคัมภีร์ ช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์กับคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี และอรรถโยชนา ทำให้การศึกษาปริยัติธรรมบาลีลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1) พบว่าคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ได้รวบรวมเอาศัพท์ที่มีในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา จึงมีความสัมพันธ์กันกับกลุ่มคัมภีร์สัททาวิเสสเป็นอย่างมาก ดังนั้นเพื่อเป็นวิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรให้นักศึกษาได้เรียนรู้กลุ่มคัมภีร์สัททาวิเสส คือ กลุ่มคัมภีร์ไวยากรณ์ นิฆัณฑุศาสตร์ ฉันทลักษณะ เกฏุภะ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาพระไตรปิฎก เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา

2) พบว่าคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน มีศัพท์หลายประเภทที่ได้รวบรวมเอาไว้ และมีที่มาจากหลายคัมภีร์ ดังนั้น แม่กองบาลีสนามหลวง สามารถนำผลวิจัยมาเป็นตัวอย่างในการกำหนดนโยบายหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยอันจะทำความเข้าใจถึงเนื้อหาสาระของคัมภีร์ติปิฎกบาลีอภิธาน ที่ได้รวบรวมเรียบเรียงศัพท์มาจากพระไตรปิฎก เพื่อเป็นกุญแจไขข้อข้องใจในหลักสูตรการเรียนการสอน เพื่อง่ายต่อการศึกษาบาลี

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ด้วยความจำกัดของเวลา และเนื้อหาในเอกสารที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้มีรายละเอียดมาก ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยไม่สามารถนำมาศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาให้ได้ละเอียดทั้งหมดได้ พบว่ายังมีเรื่องที่น่าสนใจที่ควรทำการศึกษาวิเคราะห์ต่อไปอีกหลายประเด็น ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์การแปลอุทาหรณ์ที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา ที่มีในคัมภีร์ทั้งหมด
2. ศึกษารวบรวมจำแนกกลุ่มศัพท์ที่มีประโยชน์ต่อการนำไปปฏิบัติด้านสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน

3. ศึกษาการวิเคราะห์ศัพท์นำไปเปรียบกับคัมภีร์ไวยากรณ์กัจจายนะ ปทรูปสิทธิ โมคคัลลานะ และสัททนีติ ให้เห็นความเหมือนและความต่างกันของการทำตัว

เอกสารอ้างอิง

ดารารัตน์ อินทร์ประสิทธิ์. การใช้พจนานุกรมบาลี–ไทยในการแปลพระไตรปิฎก. **วารสารมนุษยศาสตร์.** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2563.

ธีรพล ศรีสุวรรณ. การพัฒนาพจนานุกรมบาลี–ไทยเชิงวิชาการ. **วารสารวิชาการศิลปศาสตร์.** มหาวิทยาลัยมหิดล, 2564, หน้า 87.

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ. การใช้คัมภีร์อภิธานในการเรียนการสอนบาลีในคณะสงฆ์. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2562. หน้า 115.

พระครูอมรวิสุทธิ์. การพัฒนาคู่มือการแปลบาลีสำหรับคณะสงฆ์. **วารสารพุทธศาสน์ศึกษา.** มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2565.

พระมหาสุวิทย์ ญาณกิตฺโต. การแปลบาลีเชิงอรรถในอรรถกถาธรรมบท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกำ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.

เวทย์ บรรณกรกุล. “ศึกษาวิเคราะห์คันถารัมภะในคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ สมศักดิ์ อุปสมเถระ และคณะ. **สัททานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี – ไทย เล่ม 1 (อ – องฺโคฬาริกตา)**. จัดพิมพ์โดยศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, 2556.

อุทิส ศิริวรรณ ศ. ดร. และคณะ. **พจนานุกรมพระไตรปิฎกบาลีเถรวาท เล่ม 1–24**. กรุงเทพมหานคร: บจก.ปัญญมิตร การพิมพ์, 2565.